

## Rodenesos, caorcenys i raimondencs: denominacions i dades de circulació monetària al Roergue català entre 1150 i 1256

M. CRUSAFONT I SABATER\*

### ANTECEDENTS

L'antic territori del Roergue, junt amb els territoris vescomtals de Carlat, Gavallda i la ciutat de Millau i el seu entorn, constitueixen, aproximadament, l'actual departament francès de l'Aveyron<sup>1</sup>. Aquest darrer nom fou pres del riu Avoiron, que discorre per una part de la regió. La desaparició dels noms tradicionals neix del minuciós programa francès de destruir tot rastre de les arrels històriques i reduir tots els territoris en petites parcel·les, rebatejades amb asèptics noms geogràfics, tots ells formant part de la gran França única i indivisible. És una música que ens és familiar, però interpretada amb curosa aplicació.

Els noms de Carlat, Gavallda i Millau ens són familiars, perquè eren territoris que es varen incorporar al patrimoni dels comtes de Barcelona, ran del matrimoni de Ramon Berenguer III de Barcelona i Dolça de Provença el 1112. No deixa d'ésser revelador que fos en aquest mateix any 1112 quan el comte de Tolosa va reconèixer a Ricard, descendent dels vescomtes de Roergue, el títol de comte de Rodés, que varen emprar els seus successors<sup>2</sup>. Ricard tenia amplis dominis a la regió i probablement el comte tolosà cercava de tenir-hi un aliat davant el fet nou de la presència dels comtes barcelonins.

Els comtes de Rodés estigueren, però, més aviat en bona sintonia amb els comtes barcelonins, tant per poder comptar amb un aliat enfront de les ànsies expansives dels comtes tolosans com, més endavant, per tenir més força davant

\* Doctor en Història. President de la SCEN.

1. Aquesta és la forma oficial actual, en francès.

2. DÉBAX, H., *La féodalité languedocienne*, Presses Universitaires du Mirail, Tolosa de Llenguadoc, 2003, p. 348. De tota manera, Belmon dona la data aproximada de 1110: BELMON, J., «La monnaie de Rodez (1ère partie): la mort d'un monnayage seigneurial (vers 1270-1340)», *Revue Numismatique*, núm. 159 (2003), p. 355-418, vegeu p. 357.

la pressió absorbent de la monarquia francesa. També s'ha de tenir present que l'herència de Dolça comprenia, a més, diferents dominis dins Roergue, de manera que l'aliança Barcelona-Rodés era convenient per a les dues parts. Tenim diferents notícies que expliciten aquesta sintonia i la influència determinant dels catalans a la regió en la cronologia que ara treballem:

1-1120. El comte Ricard de Rodés secunda la revolta pro barcelonina i contra Bernat Ató dels carcassonesos.

2-1142. -Hug I de Rodés fa una aliança amb Ramon Berenguer IV de Barcelona i Ramon Trencavell contra el comte de Tolosa Alfons Jordà.

3-1153. Aliança de Ramon Berenguer IV i Hug I de Rodés contra el comte de Tolosa.

4-1162. Hug II de Rodés reconeix el vassallatge a Alfons I de Catalunya-Aragó per Millau, Gavallda i la meitat de Carlat. Alfons es compromet també a protegir el comte de Rodés del de Tolosa.

5-1167. Consta que Hug II de Rodés era feudatari d'Alfons I.

6-1196. Alfons II de Provença, fill d'Alfons I, cedeix els seus dominis a la zona de la Roergue, Gavallda i Carlat al seu germà Pere I de Catalunya-Aragó.<sup>3</sup>

7-1258. Jaume I reté els vescomtats de Carlat, Gavallda i Millau en el tractat de Corbeil amb Lluís II de França.<sup>4</sup>

8-1274-1304. Enric II de Rodés mantenia els seus dominis sota l'alta sobirania dels reis catalans.<sup>5</sup>

Tot plegat justifica que considerem emissions de l'àrea d'influència catalana els diners a nom d'Hug, que es varen batre des d'Hug I (1134-1154) fins a Hug IV (1221-1275), i els que porten el nom d'Enric, abans considerats dels dos comtes d'aquest nom i avui atribuïts a Enric II (1275-1304).<sup>6</sup>

3. FERRER I MALLOL, M.; RIU I RIU, M. (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2009, p. 38, 40, 44, 47, 54, 64, 82 i 101.

4. GINISTY, A., *Entraygues sur Truyère*, Aurillac, Conseil général de l'Aveyron, 1933, reedició del 1979. Sota l'aparença d'una monografia local, aquest llibre aporta informació molt valuosa sobre tota la Roergue, p. 35.

5. *Ibid.*, p. 47. Aquest text fou redactat abans del nostre llibre *Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI-XIII)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2012, on aquests temes hi són explicats amb més detall.

6. BELMON, J., «La monnaie...», p. 366. Pel que fa als diners a nom d'Hug, no s'hi observen grans diferències, de manera que corresponen, probablement, a tots els comtes d'aquest nom. És possible, fins i tot, que en temps de Guillem (1196-1209) i d'Enric I (1209-1221), els comtes que s'interposen entre Hug III (1195-1196) i Hug IV (1227-1274), es mantingués l'emissió de moneda immobilitzada a nom d'Hug.

## EL CARTULARI DE LA SELVA

El present treball no pretén pas aprofundir en l'amonedatge de Rodés ni tampoc fer un estudi a fons de la circulació a la zona. Es tracta, molt més modestament, d'extreure la informació monetària i terminològica d'un cartulari concret, el de la casa dels templers de la Selva.<sup>7</sup>

Aquesta font s'estén en una cronologia 1150-1256, és a dir, en l'espai de les emissions dels comtes de nom Hug, al marge de Guillem (1196-1208) i Enric I (1209-1221), per als quals no hi ha, de moment, monedes atribuïdes.

Una de les singularitats més notables del cartulari és que els seus documents varen ésser redactats majoritàriament en occità. Aquest fet és ben inusual, ja que generalment la documentació del període era redactada en llatí. En l'espai occità, però, i especialment a Roergue, l'occità fou emprat en moltes ocasions. També ha estat al Roergue, mig isolat fins fa ben poc enmig d'allò que els francesos anomenen el «Massís Central» i que, realment, marca aproximadament el límit sud de la nació francesa i la part nord d'Occitània, on la llengua occitana ha perdurat més llargament.

Els documents de la Selva són d'una gran simplicitat, sense introduccions ni finals protocol·laris i anant clarament al gra. Són breus, concrets i... malauradament, poques vegades datats. Això ha creat prou dificultats al recopilador, que ha optat per donar-los una datació aproximada.

Per a nosaltres tenen dues vessants d'interès. D'una banda, ens proporcionen dades sobre la circulació monetària. Tenen un valor relatiu, ja que s'haurien de conjugar amb les informacions d'altres cartularis, però són un dels elements de base i en recollirem les informacions.

La part que considerem més interessant és la denominació de les monedes en occità, a partir de les quals podem assajar de definir-ne la forma catalana.

Analitzarem les dues qüestions. Abans cal que assenyalem que la casa dels templers de la Selva (el compilador en diu «La Selve», però els documents la denominen amb *a* final) fou fundada vers el 1150, en un moment en què els comtes de Barcelona protegien aquest orde a la regió.<sup>8</sup> Pel que fa als esments, en un conjunt d'uns 250 documents, n'hem trobat 135 que contenen pagaments en moneda. Hem prescindit dels escassos pagaments en espècie, generalment censos, en els quals es paga amb un be, oli o sègol.

7. OURLIAC, P., *Le Cartulaire de la Selve*, Editions du CNRS, París, 1985.

8. GINISTY, A., *Entraygues...*, *op. cit.*, p. 73.

## ANÀLISI DEL CIRCULANT

Repartint aproximadament en dècades, els esments apareixen de la manera següent:

| <b>Cronologia</b>          | <b>Inesp.</b> | <b>Rodés</b> | <b>Melguell</b> | <b>Tolosa</b> | <b>Càors</b> | <b>Total</b> |
|----------------------------|---------------|--------------|-----------------|---------------|--------------|--------------|
| Entorn de 1150             | 7             | 1            | -               | 2             | -            | 10           |
| Entorn de 1160 fins a 1165 | 18            | 6            | 4               | -             | -            | 28           |
| Entorn de 1170 fins a 1179 | 26            | 3            | 3               | -             | -            | 32           |
| Entorn de 1180 fins a 1185 | 20            | -            | 5               | 1             | -            | 26           |
| Entorn de 1190             | 2             | -            | -               | -             | -            | 2            |
| Entorn de 1200             | 11            | 1            | -               | -             | -            | 12           |
| Entorn de 1210             | 1             | -            | -               | -             | -            | 1            |
| Entorn de 1220 fins a 1224 | 6             | -            | -               | -             | -            | -            |
| Entorn de 1230 fins a 1237 | -             | 6            | -               | -             | 1            | 7            |
| Entorn de 1240 fins a 1248 | 1             | 1            | -               | -             | 2            | 7            |
| Entorn de 1250 fins a 1256 | -             | 1            | 1               | -             | 5            | 7            |
| <b>Totals:</b>             | <b>92</b>     | <b>19</b>    | <b>12</b>       | <b>3</b>      | <b>8</b>     | <b>135</b>   |

La cronologia dels comtes de Rodés és, per a aquest període, la següent.<sup>9</sup>

Hug I (1134-1154)  
Hug II (1154-1214)  
Hug III (1195-1196)  
Guillem (1196-1209)  
Enric I (1209-1221)  
Hug IV (1227-1274)

Si encarem la taula i la llista, sembla que es poden assenyalar algunes conseqüències:

9. Emprem les dades de Belmon, que difereixen de les de Débax, obres citades, tot i tractar-se de dos treballs recents. Cal descartar la llista de Poey d'Avant, que inclou dos comtes inexistents: Gui (1208-1209) i Ramon (1209-1214). Per aquesta i altres raons les cronologies d'aquest antic autor difereixen força de les actuals. POEY D'AVANT, F., *Monnaies féodales de France*, París 1860, reeditat a Graz el 1961. Dades sobre Rodés a les p. 304-307.

1. L'esment de diners de Rodés el 1150 demostra que com a mínim des d'Hug I ja es batia moneda en el comtat.

2. La relativa freqüència d'esments de melgoresos i monedes tolosanes en el primer tram de la taula assenyalaria una certa debilitat de l'emissió de la moneda pròpia, però tampoc cal exagerar aquesta visió, ja que l'àmplia majoria dels esments són inespecífics, cosa que sembla indicar que, fora d'alguns casos que ja s'especifiquen, els pagaments es feien en monedes del comtat.

3. El segon tram és molt pobre d'esments i dona menys força a qualsevol conclusió. A diferència, però, del primer tram, aquí gairebé tots els esments són inespecífics i només en un cas s'esmenta el tipus de moneda emprada, que resulta ésser la del comtat. Això sembla indicar una millor alimentació monetària en moneda pròpia i podria assenyalar que els amonedaments d'Hug II degueren ésser prou importants i potser són els responsables de l'abundant evidència numismàtica actual.

4. El tercer tram és també força pobre d'esments. Tot i així, sobta la gairebé total absència d'esments inespecífics (un de sol sobre 18 esments) i la progressió del circulant de diners de Càors. Malgrat això, el nombre d'esments de moneda del comtat (8 esments) és igual que els dels diners de Càors, (8 esments), la qual cosa sembla marcar un cert repartiment del mercat entre les dues monedes, fet que concorda bé amb les dades documentals.<sup>10</sup>

Si afegim a la taula anterior el valor mitjà dels pagaments fets en cada mena de moneda (xifra total dividida pel nombre de pagaments), obtenim la taula següent:

| Cronologia | Inesp.  | Rodés   | Melguell | Tolosa | Càors   |
|------------|---------|---------|----------|--------|---------|
| 1150       | 7 (26)  | 1 (40)  | -        | 2 (25) | -       |
| 1160       | 18 (70) | 6 (142) | 4 (110)  | -      | -       |
| 1170       | 26 (66) | 3 (206) | 3 (317)  | -      | -       |
| 1180       | 20 (38) | -       | 5 (85)   | 1 (30) | -       |
| 1190       | 2 (90)  | -       | -        | -      | -       |
| 1200       | 11 (15) | 1 (180) | -        | -      | -       |
| 1210       | 1 (40)  | -       | -        | -      | -       |
| 1220       | 6 (28)  | -       | -        | -      | -       |
| 1230       | -       | 6 (36)  | -        | -      | 1 (20)  |
| 1240       | 1 (30)  | 1 (6)   | -        | -      | 2 (300) |
| 1250       | -       | 1 (15)  | 1 (0,5)  | -      | 5 (144) |

10. BELMON, J., «La monnaie...», p. 372. La moneda de Càors l'emetien els bisbes. Sovint actuaren conjuntament amb els comtes de Rodés, en defensa dels interessos comuns.

Als inicis i fins cap a la meitat de la taula veiem que es tendeix a assenyalar el tipus de moneda, especialment en els pagaments importants, tot i que aquests es fan en moneda de Rodés o de Melguell, mentre que el numerari tolosà sembla tenir menys relleu. En l'etapa final sembla que el diner de Càors s'empra especialment per als pagaments d'importància, la qual cosa li atorgaria una major taxa de circulat que el numerari propi. Això podria voler dir una afllaquiment de les emissions en temps del comte Hug IV.

## ELS NOMS DE LES MONEDES

Com hem dit abans, considerem del major interès conèixer com s'anomenaven les monedes en el comtat en la pròpia llengua. El cartulari, com sol succeir no és ordenat de forma cronològica. Si ordenem les mencions específiques cronològicament i anotem les formes emprades obtenim la llista següent:

| Document | Pàgina | Forma emprada | Data    |
|----------|--------|---------------|---------|
| 125A     | 206    | RAIMUNDENCS   | c. 1150 |
| 125A     | 206    | RAIMONDENCS   | c. 1150 |
| 125A     | 207    | RODENES       | c. 1150 |
| 6        | 126    | RODENES       | c. 1160 |
| 106      | 191    | RODENES       | c. 1160 |
| 127      | 211    | RODANES       | c. 1160 |
| 129      | 213    | MELGOIRES     | c. 1160 |
| 130      | 214    | RODANES       | c. 1160 |
| 133A     | 217    | RODANES       | c. 1160 |
| 149      | 225    | MELG.         | c. 1160 |
| 150      | 226    | MELG.         | c. 1160 |
| 181      | 245    | MELGOIRES     | c. 1160 |
| 180      | 244    | RODENES       | c. 1165 |
| 184      | 246    | REDES         | c. 1170 |
| P-3      | 276    | RODENES       | c. 1170 |
| 158A     | 231    | MELGOIRES     | 1172    |
| 158A     | 231    | RODANES       | 1172    |
| 85       | 178    | MELG.         | 1175    |
| 95A      | 184    | MELGORES      | 1179    |
| 14A      | 131    | MELG.         | c. 1180 |
| 20       | 135    | RAYMONDENCS   | c. 1180 |
| 63       | 164    | MELG.         | c. 1180 |

|      |     |                           |         |
|------|-----|---------------------------|---------|
| 200  | 256 | MELG.                     | c. 1180 |
| 203  | 257 | MELG.                     | c. 1180 |
| P-7  | 279 | RAMONDENCS                | c. 1180 |
| 29   | 141 | MELGOIRES                 | 1182    |
| 101  | 182 | RODENES                   | c. 1200 |
| 83   | 177 | RODENES                   | 1232    |
| 113  | 195 | RODENES                   | 1234    |
| P-19 | 289 | R.                        | 1235    |
| P-19 | 289 | C.                        | 1235    |
| P-17 | 288 | RODANES                   | 1236    |
| P-18 | 288 | RODENES                   | 1236    |
| P-20 | 290 | ROD.                      | 1237    |
| 55A  | 157 | CAORCENX                  | 1247    |
| P-21 | 291 | RUTHENSIS (doc. en llatí) | 1247    |
| P-23 | 293 | CAORCENX                  | 1248    |
| P-27 | 298 | RODANES                   | 1252    |
| P-29 | 301 | CAORCENX                  | 1253    |
| P-31 | 304 | CAORCENX                  | 1254    |
| 53   | 155 | CAORCENX                  | 1256    |
| 53   | 155 | MELG.                     | 1256    |
| P-32 | 305 | CAORCENX                  | 1256    |
| P-33 | 307 | CAUSSEYNS                 | 1256    |

Prescindint de les formes abreujades, que ara no ens són útils, podem observar que en occità les formes de denominació de les monedes foren les següents:

**1.** Numerari de Tolosa: La forma emprada no és pas la de RAIMONDINS, tal com a voltes els anomenem, seguint la forma francesa escrita, sinó RAIMONDENCS. En català seria lògic adoptar aquesta mateixa denominació, que apareix dues vegades, enfront de les menys regulars de raimundencs o raymondencs que només apareixen una vegada. Val a dir que en francès la forma escrita Raimondins també sona com raiomodencs, seguint la seva norma general d'extrafer les formes occitanes per arribar a una forma francesa que soni de manera semblant. Recordo que a Roergue mateix un mas anomenat Escobillós en occità va passar a ésser Les Quivilleux en francès, forma que el feia irrecognoscible pel que fa a la grafia, però que sona en francès amb força aproximació al nom original.

**2.** Numerari de Càors: Deixant a part l'esment abreujat, trobem sis vegades la forma CAORCENXS i una la de CAUSSEYNS. És evident, doncs, que no es tracta d'una terminació en -ENCS com en el cas anterior sinó en -ENYS, per a

la qual hi ha dubte entre emprar la transcripció en -ENXS i -EYNS. D'altra banda, sembla més lògic prendre la forma CAORS que no pas CAUS. Per tant, arribaríem a una forma CAORCENYS, per al català i, probablement també per a l'occità.

3. Numerari de Rodés: La forma més emprada és RODENES (9 casos), enfront de RODANES (6 casos) i REDES (1 cas), al marge de RUTHENSIS, fruit d'una llatinització. En vista de la poca representació de la forma REDES, sembla que el més lògic és triar entre RODENES i RODANES, amb preferència pel primer pel superior nombre d'esments. Advoca també per la primera forma el fet que ens referim al comtat de RODES i no de Rodas. Per tant, la forma RODENES en occità sembla la més acceptable. Pel que fa al català, en parlarem a l'apartat següent.

4. Numerari de Melguell-Montpeller: La forma més emprada és MELGOIRES, i només una vegada apareix MELGORES. Per tant, la forma occitana usual seria MELGOIRES. Pel que fa al català, no hi ha problema en aquest cas, ja que és ben sabut que en els documents catalans aquestes monedes s'anomenaven, a Catalunya, MELGORESOS. Aquest fet ens porta a proposar que en passar al català s'apliqui la mateixa transformació, donant el nom de RODENESOS als diners del comtat de Rodés.

Per tant tindriem la taula de denominacions de monedes següent:

| <b>Comtat</b> | <b>Occità</b> | <b>Català</b> |
|---------------|---------------|---------------|
| Tolosa        | RAIMONDENCS   | RAIMONDENCS   |
| Càors         | CAORCENYS     | CAORCENYS     |
| Rodés         | RODENES       | RODENESOS     |
| Melguell      | MELGOIRES     | MELGORESOS    |

Proposem, doncs, aquestes denominacions, en substitució de les fins ara emprades de raimondins per a Tolosa i caorsins per a Càors. Pel que fa als diners de Rodés, hom havia cregut durant molt de temps que les mencions de diners ugonencs s'hi referien, però aquesta apreciació és avui en discussió.<sup>11</sup> Es tracta, però, d'una denominació emprada a Occitània i ens aporta una altra terminació en -ENCS com la dels raimondencs. Ara tenim una forma que sabem segur que es refereix a la moneda de Rodés: rodenesos. Pel que fa al melgoresos, no cal canviar pas res.

11. També seria possible que els diners anomenats rodenesos en el seu comtat fossin coneguts com a ugonencs en altres llocs més allunyats. La reiteració del nom Hug en els comtes de Rodés, la immobilització d'aquest numerari, l'abundància dels diners coneguts i la raresa del nom Hug en altres comtats occitans fan difícil deslligar el nom ugonenc dels diners de Rodés.